

Faculteit Letteren & Wijsbegeerte

Burcu Korkmazer

Etniciteit en Seksualiteitsbeleving bij Vrouwen in Vlaanderen

Over wat ze denken, wat ze voelen en wat ze doen

Masterproef voorgelegd tot het behalen van de graad van

Master in Gender en Diversiteit

2014-2015

Promotor : Prof. Dr. Chia Longman

Co-promotor : Dr. Hans Vermeersch

Abstract

In deze masterproef hebben we geprobeerd om drie doelstellingen te realiseren. Ten eerste hebben we nagegaan of er etnische verschillen zijn in de seksualiteitsbeleving van autochtone en etnisch Turkse vrouwen in Vlaanderen. Ten tweede hebben we geprobeerd om de gevonden verschillen te verklaren aan de hand van verschillen in religiositeit en opleidingsniveau. En ten derde hebben we de intersecties tussen religiositeit en opleiding met betrekking tot de seksualiteitsbeleving bestudeerd. Hiervoor hebben we kwantitatieve analyses gevoerd op de data afkomstig uit de Sexpert-studie (2011-2014) met 892 autochtone en 280 etnisch Turkse vrouwen. Om een holistisch resultaat te kunnen bekomen hebben we drie dimensies van seksualiteitsbeleving bestudeerd, namelijk seksuele praktijken, attitudes en lichaamsbeeld. We kwamen tot de bevinding dat etnisch Turkse vrouwen conservatievere seksuele attitudes, maar tegelijk ook een positiever lichaamsbeeld hebben. Wat betreft de seksuele praktijken zijn er geen significante etnische verschillen. Religiositeit heeft een positief effect op het lichaamsbeeld en een negatief effect op de attitudes. Opleidingsniveau beïnvloedt positief het aantal seksuele praktijken. Religiositeit en opleiding bleken gedeeltelijk een verklaring te bieden voor de gevonden etnische verschillen. Tot slot wezen de intersectionele analyses uit dat het kruispunt tussen opleiding en religiositeit eveneens relevant is voor de seksualiteitsbeleving van vrouwen in Vlaanderen. We besluiten dat seksualiteitsbeleving in etnisch diverse context genuanceerd is naargelang wat vrouwen denken, voelen en doen.

1. Inleiding

Seksualiteit wordt vaak geassocieerd met fysieke geslachtsgemeenschap. Nochtans houdt het veel meer in dan handelingen alleen. Gevoelens, verlangens en attitudes vormen eveneens een belangrijk onderdeel van de menselijke seksualiteit. De manier waarop een individu deze seksualiteit ervaart, wordt omschreven als de seksualiteitsbeleving. Deze beleving speelt een prominente rol binnen de seksuele gezondheid van een individu (Buysse, Enzlin, Lievens, T'Sjoen, Van Houtte & Vermeersch, 2014). Seksuele gezondheid werd vroeger vaak benaderd vanuit een fysiologisch perspectief waarbij een seksueel gezonde persoon werd beschreven in termen van een persoon zonder ziekte of disfunctie (Masters & Johnson, 1966). Hoewel het belang van het biologisch aspect niet valt te ontkennen bij het definiëren van seksualiteit, is het op zich onvoldoende om seksueel gedrag te begrijpen en te verklaren. Seksualiteit is namelijk een begrip dat wordt gekenmerkt door een grote diversiteit (Vanwesenbeeck, 2009). Bij de deconstructie ervan komen de verscheidene, vaak culturele, aspecten naar voren. Niet enkel speelt het biologische geslacht een rol, maar ook sociaal-economische en sociaal-culturele indicatoren zoals opleiding en religie oefenen een invloed uit op de seksuele gezondheid. Dit leidt ertoe dat seksualiteit een belangrijk onderdeel vormt van de menselijke identiteit en verschillend is naargelang de subjectieve ervaringen van het individu (Mester, 2011).

Er is dan ook heel wat wetenschappelijke literatuur beschikbaar over het concept van seksualiteit. Eerdere studies hebben onder meer aandacht besteed aan het medisch aspect (Pettifor, Rees, Kleinschmidt et al., 2005), het genderspect (Tolman, Striepe & Harmon, 2003), het biologisch aspect (Vermeersch, T'sJoen, Kaufman, Vincke & Van Houtte, 2010) en het onderwijsaspect (McKay & Holowaty, 1997). Wetenschappelijke gegevens over de seksualiteit van de mens zijn van belang voor de ondersteuning van zowel de gezondheidssector als van het maatschappelijk debat. Een opmerkelijk discours binnen dit maatschappelijk debat heeft betrekking op de positie van etnische minderheden. Meer specifiek, bepaalde culturele en religieuze overtuigingen worden gepercipieerd als seksueel onderdrukkend voor de vrouw (Brems, 1997). Hierdoor wordt de positie van etnisch-culturele minderheden binnen het maatschappelijk debat rond multiculturalisme vaak gekenmerkt door een vermeende genderongelijkheid (Philips & Saharso, 2008). Hoewel de gender- en seksualiteitsverhoudingen binnen de etnisch-culturele minderheden – zoals de Joodse gemeenschap en de moslimgemeenschappen – bestudeerd zijn in eerdere studies van Longman (2004), Fadil (2002) en Bracke (2007), is er weinig cross-cultureel vergelijkend onderzoek beschikbaar over de seksualiteitsbeleving van vrouwen in Vlaanderen. Met andere woorden, er is in Vlaanderen weinig geweten over de gelijkenissen en/of verschillen in de seksualiteitsbeleving tussen

autochtone en etnische minderheidsvrouwen. Nochtans is de seksualiteitsbeleving van minderheden uitvoerig bestudeerd in internationale studies. Deze hadden voornamelijk een focus op seksuele attitudes. Hieruit bleek dat de opvattingen van etnische minderheden over het algemeen conservatiever zijn dan deze van de etnische meerderheidsgroep (Ahrold & Meston, 2010; Rosario, Schrimshaw & Hunter, 2004). Deze eenzijdige focus op seksuele attitudes doet echter geen recht aan het multidimensioneel karakter van seksualiteitsbeleving. Om dit concept beter in kaart te kunnen brengen, zullen we in deze studie naast de seksuele attitudes, ook de seksuele praktijken en het seksueel lichaamsbeeld bestuderen. Met onze eerste onderzoeksvraag willen we dus bijdragen aan de bestaande literatuur door etnische verschillen en gelijkenissen te analyseren.

Uit eerdere studies bleek reeds dat er verschillen waren in de seksualiteitsbeleving van etnische minderheids- en meerderheidsgroepen. Toch heeft men zelden naar empirische verklaringen gezocht voor de gevonden effecten. Bijvoorbeeld, hoe komt het dat etnische minderheden er conservatievere seksuele opvattingen op nahouden? In tegenstelling tot eerder onderzoek, willen we met deze masterproef een verklaring kunnen bieden voor deze etnische verschillen. Hiervoor zullen we aandacht besteden aan de rol van twee variabelen, namelijk religiositeit en opleidingsniveau.

Ten eerste willen we nagaan of verschillen in religiositeit een verklaring kunnen bieden voor de etnische verschillen. Heel wat studies wijzen erop dat etnische minderheden doorgaans religieuzer zijn dan de etnische meerderheidsgroep (Te Riele, 2009; Yang & Ebaugh, 2001). Daarnaast zijn er ook meerdere studies die wijzen op het mogelijke effect van religiositeit op de seksualiteit van adolescenten (Crockett, Bingham, Chopak & Vicary, 1996; Rostosky, Wilcox, Whrigh & Randall, 2004). Met onze tweede onderzoeksvraag willen we daarom nagaan of verschillen in de mate van religiositeit eventuele etnische verschillen in de seksualiteitsbeleving van vrouwen kunnen verklaren.

Ten tweede willen we bestuderen of opleidingsniveau de etnische verschillen kan verklaren. Eerdere studies hebben aangetoond dat er grote ongelijkheden bestaan in de mate waarin de autochtone bevolking en de etnische minderheden zijn opgeleid (Jacobs & Rea, 2011; Opdenakker & Hermans, 2006). Daarnaast is ook gebleken dat de sociale positie, meer specifiek de opleidingsgraad, een rol kan spelen bij de beleving van de eigen seksualiteit (Hogben & Leichter, 2008; Link & Phelan, 1995). Onze derde onderzoeksvraag is dan ook hierop gericht, namelijk het nagaan of opleidingsniveau een verklarende factor kan zijn voor de verschillen in seksualiteitsbeleving.

Tot slot zullen we ook aandacht besteden aan de intersecties tussen religiositeit en opleiding met betrekking tot de seksualiteitsbeleving van etnisch Turkse vrouwen. Eerdere kwantitatieve studies hebben voornamelijk analyses gevoerd waarbij de effecten van religiositeit en opleiding als los van elkaar staande, onafhankelijke kenmerken werden beschouwd. Nochtans is er nood aan intersectioneel onderzoek bij het bestuderen van multidimensionele concepten zoals seksualiteitsbeleving (Longman & De Graeve, 2014). Intersectionaliteit is gebaseerd op de veronderstelling dat concepten zoals seksualiteit gevormd worden door de kruising van verschillende maatschappelijke assen van betekenis, zoals etniciteit, religiositeit, leeftijd en sociaal-economische status (Shields, 2008). Dit kruispuntdenken wordt voornamelijk gehanteerd binnen kwalitatieve studies, maar wij zijn van mening dat het ook toegepast kan worden bij kwantitatieve studies om een holistisch resultaat te kunnen bereiken. De vierde onderzoeksvraag is er dan ook op gericht om de intersecties tussen religiositeit en opleiding met betrekking tot de seksualiteitsbeleving van etnisch Turkse vrouwen te kunnen bestuderen.

Om deze vragen te kunnen beantwoorden zullen we ons beroepen op de gegevens van de Sexpert-studie uit 2014, een grootschalig onderzoek naar de seksuele gezondheid in Vlaanderen. Wij hopen met deze masterproef bij te dragen aan het maatschappelijk debat rond seksualiteit door meer aandacht te besteden aan de aanwezige diversiteit in de Vlaamse samenleving.

2. Theorie

2.1 Seksualiteit

Vrouwelijke seksualiteit werd gedurende lange periodes in de geschiedenis beschouwd als een gevaarlijk en beangstigend fenomeen. In patriarchale samenlevingen bevond de vrouw zich in de private sfeer waar zij een lagere sociale status had en verantwoordelijk was voor de huishoudelijke en zorgtaken. Haar seksualiteit bestond grotendeels uit het moederschap. Elk mogelijk sociaal proces dat hier verandering in kon brengen, werd dan ook sterk veroordeeld. Bijvoorbeeld, op het einde van de 19^e eeuw was men ervan overtuigd dat een academische scholing van jonge meisjes op lange termijn zou leiden tot depressie, onvruchtbaarheid en irritatie. De menstruatiecyclus daarentegen was vaak de enig bespreekbare vorm van vrouwelijke seksualiteit, maar ook dit werd gezien als een 'te behandelen' fenomeen. Men was er namelijk van overtuigd dat het aanleiding gaf tot 'disfuncties' zoals masturbatie, hysterie en nymfomanie (Studd & Swchenkhagen, 2009).

Op academisch vlak kwam hier verandering in met de studies van Kinsey, Pomeroy, Martin en Gebhard over de menselijke seksualiteit, namelijk '*Sexual Behaviour in the Human Male*' (1948) en '*Sexual Behaviour in the Human Female*' (1953). De Kinsey-rapporten waren erg controversieel aangezien ze de normativiteit van de seksuele praktijken in vraag stelden. Uit de bevindingen kwam namelijk naar voren dat de sociaal wenselijke vorm van seksualiteit niet noodzakelijk samenviel met de reële seksualiteitsbeleving. Zo werden in de jaren '50 voorhuwelijkse seksuele betrekkingen als onzedig beschouwd. Jonge vrouwen interpreteerden dit echter als een verbod op actieve geslachtsgemeenschap (cf. vaginale penetratie), waardoor andere seksuele praktijken wel voorkwamen, maar zelden werden gecommuniceerd. Kinsey was van mening dat dit fenomeen te wijten was aan de dominante heteronormativiteit in Westerse culturen (Miller & Fowlkes, 1980).

De vraag is dan hoe het komt dat deze heteronormativiteit een sterke, repressieve kracht kan uitoefenen op de leden van een samenleving? Volgens Foucault (1978) kunnen we deze vraag beantwoorden aan de hand van de '*repressive hypothesis*'. Dit houdt in dat de opkomst van de burgerij met zich meebracht dat elke activiteit gericht op puur plezier werd veroordeeld. Dit had tot gevolg dat seksualiteit terecht kwam in de private sfeer waar het werd beschouwd als een praktische aangelegenheid tussen de gehuwde man en vrouw. Geslachtsgemeenschap buiten het huwelijk werd niet enkel afgekeurd, maar ook sterk onderdrukt. Hierdoor werd seksualiteit ondenkbaar en onbespreekbaar gemaakt. Belangrijker dan seksualiteit zelf, is volgens Foucault echter het discours rond seksualiteit. Het huwelijk als

instituut eiste dit discours op en bepaalde wat wel en niet toegelaten én bespreekbaar was rond seksualiteit. Dit heeft ertoe geleid dat de gangbare culturele normen elke vorm van seksualiteit dat buiten de grenzen van het huwelijk viel, verbanden uit de samenleving. De angst tot veroordeling en verbanning uit de gemeenschap verleende dit discours een dominante machtspositie.

De centrale focus van deze masterproef is dan ook de seksualiteitsbeleving van de vrouw. Zoals eerder vermeld, proberen we een brede invulling te geven aan deze beleving door drie facetten ervan te bestuderen: seksuele praktijken, seksuele attitudes en het seksueel lichaamsbeeld. Met seksuele praktijken bedoelen we de soorten seksuele handelingen die de mensen hebben gesteld in het verleden (Bakker & Vanwesenbeeck, 2006). Seksuele attitudes hebben betrekking op de algemene opvattingen over seksualiteit. Deze kunnen variëren van zeer conservatief tot zeer vrij (Thornton & Camburn, 1989). Lichaamsbeeld heeft betrekking op het zelfvertrouwen van de vrouw in haar eigen fysiek en seksueel uiterlijk. Het hebben van een laag lichaamsbeeld, dus het ongemakkelijk voelen ten opzichte van het eigen uiterlijk, kan de seksualiteitsbeleving negatief beïnvloeden (La Rocque & Cioe, 2011).

2.2 Etniciteit

De Vlaamse samenleving kenmerkt zich door een grote diversiteit op vlak van etnisch-culturele minderheden. Gekende bevolkingsgroepen hierbij zijn deze met een Turkse of Marokkaanse herkomst. De arbeidsmigratie die haar oorsprong kent in de jaren '60 heeft dankzij processen zoals gezinshereniging en huwelijksmigratie bijgedragen aan een multiculturele samenleving (Schoonvaere, 2013). Kenmerkend voor deze multiculturaliteit is het concept van acculturatie waarbij voornamelijk etnisch-culturele minderheden zowel de meerderheids- als de minderheidscultuur incorporeren in de vorming van hun identiteit en identiteitsbeleving (Ahrold & Meston, 2010). Toch blijft er bij de meeste etnisch-culturele minderheden een zekere nostalgische trouw ten aanzien van het moederland en de daaraan verbonden cultuur. Dit kan zich uiten in algemene traditionele waarden zoals de gehoorzaamheid aan een religie of aan het ouderlijk gezag. Volgens Gans (1979) is de raciale invulling van etniciteit dan ook vervangen door een 'symbolische etniciteit'. Nagel (2000) bouwt hier verder op door te stellen dat etniciteit een sociaal construct is, waarbij niet enkel raciale verschillen, maar eerder verschillen in taal, religie en cultuur van belang zijn. Deze verschillen worden veruitwendigd in 'etnische grenzen' tussen meerdere bevolkingsgroepen. Identificatie met de personen binnen de eigen etnische grenzen draagt dus bij tot de vorming van een (collectieve) identiteit. Opvattingen over genderrelaties, sociale klasse en seksualiteit vormen hierbij belangrijke grenzen. Meer specifiek, de invulling van heteroseksualiteit in termen van correct mannelijk en

vrouwelijk gedrag, geeft vaak vorm aan genderregimes die de grondslag vormen voor etnische culturen. Deze heteronormatieve invulling van *'ethosexual stereotypes'* toont het belang aan van de aanvaardde en gewenste genderrollen en in het verlengde daarvan ook het gewenste seksueel gedrag. Om bij te kunnen dragen aan een eervolle collectieve identiteit dient men de respectabiliteit van de etnische gemeenschap te kunnen behouden. Hierdoor besteedt men dan ook veel aandacht aan (in)formele regels om de seksualiteit, en dan in het bijzonder de vrouwelijke seksualiteit, te kunnen handhaven (Nagel, 2000; Longman, 2002).

In onderzoek naar een beter begrip van seksualiteit, is het dus noodzakelijk om aandacht te besteden aan de mogelijke effecten van etniciteit. Voorbeelden van studies waarbij men etniciteit als een verklarende variabele opnam zijn deze van Ahrold en Meston (2010), Collier, Bos, Merry en Sandfordt (2013) en Rosario, Schrimshaw en Hunter (2004). Enkele bevindingen hieruit zijn dat in de Verenigde Staten de Aziatische minderheden vaker de neiging hebben tot conservatieve attitudes ten opzichte van seksualiteit. Euro-Amerikanen hebben een meer liberale houding ten opzichte van de traditionele genderrollen en de *'Hispanics'* zijn toleranter voor buitenhuwelijkse seksuele betrekkingen. Het onderzoek van Collier en collega's (2013) had betrekking op een Nederlandse populatie waarbij men keek naar de tolerantiegraad voor homoseksualiteit. Zij kwamen tot de bevinding dat niet-Westerse bevolkingsgroepen (cf. etnisch-culturele minderheden) een conservatievere houding aannemen ten opzichte van seksualiteit, en dan in het bijzonder ten opzichte van homoseksualiteit. Hoewel eerder internationaal onderzoek etniciteit als variabele opnam, blijft er een gebrek aan kwantitatief onderzoek in Vlaanderen waarbij men aandacht besteedt aan de seksualiteitsbeleving van de etnisch-culturele minderheden. Hieruit kunnen we onze eerste onderzoeksvraag afleiden:

OV1: Is er een verschil in de seksualiteitsbeleving tussen autochtone vrouwen en de etnisch Turkse¹ vrouwen in Vlaanderen?

2.3 Religiositeit

In navolging van de bovenstaande studies kunnen we verwachten dat etniciteit kan leiden tot een verschil in de seksualiteitsbeleving. De vraag is of we eventuele etnische verschillen kunnen verklaren door verschillen in de mate van religiositeit en opleiding. Vooreerst kunnen we stellen dat religie een reguleringsinstrument vormt van de heteronormatieve cultuur. Zowel mannelijke als vrouwelijke leden van een gemeenschap vermijden seksuele praktijken gericht op puur plezier omwille van de algemeen geldende religieuze overtuiging dat seksuele verlangens onderdrukt dienen te worden. Religie als instituut kan dus de repressie van

¹ Voor meer uitleg over de focus op Turkse vrouwen: zie methoden.

seksualiteit versterken door ‘plezierseks’ expliciet te veroordelen (Davidson, Darling & Norton, 1995; Leeming, 2003). Seksuele zelfcontrole wordt op deze manier mogelijk gemaakt door emoties die optreden bij het overtreden van religieuze regels, zoals schuld- en schaamtegevoelens (Murray, Ciarrocchi & Murray-Swank, 2007). Daarnaast kan religie ook optreden als een bron van sociale controle (Ellison & Levin, 1998). De theorie van sociale controle vertrekt vanuit het gegeven dat alle mensen worden gedreven door innerlijke driften die aanleiding kunnen geven tot deviant gedrag. Maar deze kunnen verminderd worden in effectiviteit door het toebehoren aan een sociale organisatie/gemeenschap (Durkheim, 1897). Volgens Crockett en collega’s (1996) kan binding met een sociale organisatie dat gekenmerkt wordt door conservatieve normen, voornamelijk met betrekking tot seksualiteit, het uitstellen van seksueel gedrag met zich meebrengen. Religiositeit als middel tot sociale controle kan dus effectief zijn omdat het consequenties met zich meebrengt voor afwijkend (deviant) gedrag. Deze consequenties zijn, naast schuld- en schaamtegevoelens, vaak publieke veroordeling en de dreiging van een goddelijke straf. Kennis en angst van deze consequenties leiden ertoe dat mensen sneller confirmeren aan religieuze regels (Hardy & Rafaelli, 2003).

Meerdere studies wijzen uit dat binnen de samenleving religieuze vrouwen sneller geneigd zijn om hun seksuele praktijken aan te passen aan deze regels, samengaand met de bijhorende schuldgevoelens bij het niet naleven ervan (Ahrold, Farmer, Trapnell & Meston, 2011; De Visser, Smith, Richters & Rissel, 2007; Murray et al., 2007). De overzichtsstudie van Rostosky en collega’s (2004) toont eveneens aan dat religiositeit een invloed kan uitoefenen op het seksuele gedrag van adolescenten, meer specifiek op de seksuele intrede van de jongere. Ook bij eerder attitudeonderzoek werd de link gelegd met de religiositeit van de respondenten. Bijvoorbeeld, bij het bestuderen van etnisch-culturele minderheden ging men ervan uit dat de Islamitische regelgeving rond seksualiteit een grote invloed heeft op de gewenste omgang. Ook het Christendom wordt gekenmerkt door bepaalde strikte overtuigingen met betrekking tot de gewenste seksualiteitsbeleving, zoals het verbod op het gebruik van de anticonceptiepil.

Anderzijds bestaan er zowel in het Christendom als in de Islam heel wat interpretaties over een vrije seksualiteitsbeleving binnen de huwelijksrelaties. Bijvoorbeeld, in het Hooglied 1, vers 2 wordt de liefde zelfs bezongen: “Laat hij mij kussen, laat zijn mond mij kussen! Verkwik me met rozijnen, verfris me met appels, want ik ben ziek van liefde.” Binnen de Islam zijn er ook meerdere religieuze regels (Hadith) aanwezig die wijzen op het belang van seksualiteit binnen het huwelijk. Bijvoorbeeld: “Het is jullie plicht om tegemoet te komen aan de seksuele verlangens van jullie echtgenoot/echtgenote. Als jullie de liefde bedrijven binnen het huwelijk, zullen jullie hier rijkelijk voor beloond worden door Allah.” (Muslim, Zekat: 52)

Aangezien voorgaand onderzoek uitwees dat etnisch-culturele minderheden vaak religieuzer zijn dan de autochtone meerderheidsgroep (Te Riele, 2009), is onze tweede onderzoeksvraag gericht op de mogelijk verklarende factor van religiositeit bij etnische verschillen in de seksualiteitsbeleving:

OV2: Kan religiositeit de bestaande verschillen tussen de seksualiteitsbeleving van autochtone en etnisch Turkse vrouwen verklaren?

2.4 Opleidingsniveau

Entzinger & Biezeveld (2003) wijzen op het bestaan van twee soorten integratie, namelijk structurele en culturele integratie. Structurele integratie verwijst naar de maatschappelijke integratie op institutioneel niveau. Voorbeelden hiervan zijn het hebben van betaald werk en het behalen van een voldoende hoog opleidingsniveau. Culturele integratie houdt vaak aspecten van identificatie en waardenoriëntatie met de meerderheidsgroep in. Bijvoorbeeld, het beheersen van de Nederlandse taal en identificatie met de meerderheidsgroep. Ook kan identificatie met een religieuze groepering deel uitmaken van culturele integratie. Dit model kunnen we terugkoppelen aan de integratietheorie van Durkheim waar individueel gedrag wordt opgevat als het product van de mate van integratie. Men gaat ervan uit dat kinderen zowel het gedrag van hun ouders overnemen als het gedrag van de bredere omgeving als sociale referentiegroep. Dikwijls mondt dit uit in 'integratie met behoud van de eigen etnische identiteit' (Driessen, 2010).

Opleiding is dus een belangrijke indicator van structurele integratie. Hierbij wordt opleidingsniveau gelinkt aan ontwikkeling op professioneel en individueel niveau. Er zijn dan ook heel wat studies die onderzoek hebben gevoerd naar de relatie tussen opleidingsniveau en de verschillende aspecten van het sociale leven zoals gezondheid (Link & Phelan, 1995), werkomgeving (Otten, Jansen & De Vroome, 2014) en woonomgeving (Roet & Mulder, 2010). Binnen het studieveld rond seksualiteit wordt opleiding minder vaak als variabele opgenomen. Enkele studies die daar wel rekening mee houden geven de volgende bevindingen mee: een lager opleidingsniveau vormt zowel een risicofactor voor het meemaken van grensoverschrijdend seksueel gedrag (De Graaf & Vanwesenbeeck, 2005) als voor het vertonen ervan (Hendriks, Slotboom & Verbrugge, 2010). Voor de mate van aanvaarding van mannelijke dominantie binnen seksuele relaties bleek opleidingsniveau echter niet van belang (Beentjes, Konig & Kreszeweski, 2008). Lager opgeleide jongeren hebben wel meer seksuele ervaringen dan hoger opgeleide jongeren (Rutgers Nisso Groep & Soa Nederland, 2005). Hoger opgeleide vrouwen blijken volgens het onderzoek van Kinsey en collega's (1953) ook meer seksuele ervaringen te hebben dan lager opgeleide vrouwen.

We kunnen dus stellen dat opleidingsniveau weldegelijk een invloed kan uitoefenen op de seksualiteitsbeleving van de mens. Daarnaast blijkt uit de overzichtsstudie van Opdenakker & Hermans (2006) dat etnisch-culturele minderheden in Vlaanderen minder hoog opgeleid zijn dan de autochtone meerderheidsgroep. De vraag is dus of opleidingsniveau kan dienen als een verklarende factor voor etnische verschillen in de seksualiteitsbeleving. Hieruit volgt dan ook onze derde onderzoeksvraag:

OV3: Kunnen de verschillen in seksualiteitsbeleving tussen autochtone en etnisch Turkse vrouwen verklaard worden door verschillen in opleidingsniveau?

2.5 Intersectionaliteit

De term intersectionaliteit werd voor het eerst geïntroduceerd door Crenshaw in 1989 tijdens een bespreking over de gemarginaliseerde arbeidspositie van 'Black women' in de Verenigde Staten. Volgens haar vormen de intersecties van gender met andere dimensies van sociale identiteit de basis van de theoretische fundering van de term. Hierbij is het van belang om te erkennen dat deze identiteiten in relatie staan tot elkaar (Crenshaw, 1989). Een intersectionele analyse vertrekt dan ook vanuit de veronderstelling dat deze dimensies niet los van elkaar bestudeerd mogen worden. Bijvoorbeeld, het bespreken van gender en etniciteit als aparte dimensies kan een vertekende invloed hebben op de studie. Oorspronkelijk was het gericht op het bestuderen van de gemarginaliseerde positie van vrouwen, waarbij men de focus legde op de interactie tussen meerdere vormen van onderdrukking zoals racisme, patriërchaat en klasse (cf. 'triple oppression').

Deze discriminerende dimensies hebben een bepalende invloed op de sociale positie van vrouwen en etnische minderheden en worden geoperationaliseerd als maatschappelijke assen van betekenis die elkaar kruisen en op deze manier vorm geven aan de identiteit en identiteitsbeleving van een individu. De meest voorkomende dimensies in feministische theorieën zijn ras (eticiteit), gender, klasse, leeftijd, religie en seksualiteit (Shields, 2008; Yuval-Davis, 2006).

Een intersectionele analyse is dus van belang bij het bestuderen van de positie van etnisch-culturele minderheidsvrouwen. Deze vrouwen kunnen via een hoge opleiding of religiositeit een bepaalde status (macht) verwerven, voornamelijk in de eigen minderheidsgroep. Maar tegelijk komen ze terecht in een gemarginaliseerde positie in de meerderheidsgroep omwille van hun etniciteit (onderdrukking). Intersectionaliteit stelt ons in staat om deze relatie tussen macht en onderdrukking kritischer te kunnen bestuderen (Ahmed, 2011; Longman & De Graeve, 2014). Hieruit kunnen we onze vierde onderzoeksvraag formuleren:

OV4: Welke invloed hebben de intersecties tussen religiositeit en opleiding op de seksualiteitsbeleving van etnisch Turkse vrouwen?

3. Methoden

3.1 Data

In deze studie zullen we gebruik maken van de dataset van het Sexpert I en Sexpert II onderzoek (Buisse et al., 2014). De gegevens werden verzameld tussen februari 2011 en februari 2013. Voor Sexpert I werd er een grootschalig representatief surveyonderzoek uitgevoerd in Vlaanderen. Deze survey bevat uitgebreide informatie over de seksuele gezondheid en seksualiteitsbeleving aangevuld met sociaal-economische en sociaal-culturele kenmerken. De databank bestaat uit 1832 respondenten, met een *respons-rate* van 39%. De deelnemers werden willekeurig geselecteerd uit het Belgische Rijksregister. Deelname aan het onderzoek was volledig anoniem en op vrijwillige basis. Persoonlijke informatie zoals intieme gegevens werden door de respondenten zelf ingevuld aan de hand van een CASI-methode (*Computer Assisted Self Interviewing*). Op deze manier werd de interviewer bias gereduceerd. In het algemeen bevolkingsonderzoek van Sexpert I waren de etnische minderheden beperkt vertegenwoordigd, waardoor er een tweede survey werd uitgevoerd, namelijk Sexpert II. Hierbij werd er specifieke data verzameld bij mensen met een Turkse of Marokkaanse herkomst. In totaal werden er 432 respondenten van Turkse herkomst bevraagd en bereikte men een *response-rate* van 57%. De Marokkaanse steekproef had echter een zeer lage *respons-rate* van 26%, waardoor enkel de Turkse dataset werd vrijgegeven. In deze masterproef zullen we de Sexpert I en II-data samen nemen en de gegevens van de vrouwelijke respondenten gebruiken (N=1172).

3.2 Design

Centraal in deze studie staan de relaties tussen enerzijds de etniciteit, religiositeit en opleidingsniveau en anderzijds de seksualiteitsbeleving van vrouwen. We hebben gefocust op drie facetten van seksualiteitsbeleving, namelijk seksuele praktijken, seksuele attitudes en seksueel lichaamsbeeld. De relatie tussen de onafhankelijke variabelen (eticiteit, religiositeit en opleidingsniveau) en de afhankelijke variabelen (seksuele praktijken, attitudes en lichaamsbeeld) werd nagegaan met multivariate regressieanalyse. Hiervoor werd SPSS 21 gebruikt. Voor alle drie de afhankelijke variabelen werden er vier modellen geschat. De opbouw van de modellen was telkens als volgt: in het eerste model (M1) werd het effect van etniciteit nagegaan. In M1 en de daarop volgende modellen werd er rekening gehouden met de leeftijd van de respondenten, aangezien seksualiteitsbeleving sterk afhankelijk is van de leeftijdsgroep (Buisse et al., 2014). In het tweede model (M2) werd er gecontroleerd voor de indicatoren van

religiositeit. Indien hierdoor het effect van etniciteit op seksualiteitsbeleving verandert, kan dit als een indicatie gezien worden dat religiositeit het effect van etniciteit kan verklaren. Op een gelijkaardige wijze werd er in het derde model (M3) gecontroleerd voor opleiding om na te gaan wat het verklarende effect kan zijn van opleiding. In het vierde model (M4) werd het effect van etniciteit nagegaan onder controle van zowel de religiositeit als de opleiding. In de tabellen worden de niet-gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (b), de p -waarden en de *Cohen's d*-waarden gepresenteerd. Conventioneel gaan we ervan uit dat p -waarden kleiner dan 0.05 wijzen op statistisch significante verschillen. De *Cohen's d*-waarden drukken het verschil uit in standaarddeviaties. Deze worden conventioneel als volgt geïnterpreteerd: kleiner dan 0.20 wijst op een verwaarloosbaar verschil, tussen 0.20 en 0.50 wijst op een klein verschil, tussen 0.50 en 0.80 wijst op een medium verschil en groter dan 0.80 betekent een groot verschil (Cohen, 1992).

Ten slotte zullen we proberen om de intersecties tussen opleiding en religiositeit voor etnisch Turkse vrouwen te bestuderen. Dit zullen we doen op basis van een grafische voorstelling waarbij we de focus zullen leggen op de kruispunten tussen opleiding en religiositeit. Aangezien we drie indicatoren hebben van seksualiteitsbeleving loopt het aantal mogelijke intersecties die we kunnen nagaan zeer snel op. Daarom beperken we ons tot het bespreken van drie intersecties met telkens een andere indicator van de seksualiteitsbeleving.

3.3 Onafhankelijke variabelen

De *eticiteit* van de respondenten werd bepaald aan de hand van de nationaliteit van de moeder bij de geboorte. Een respondent werd als 'autochtoon' gecategoriseerd indien haar moeder bij de geboorte de Belgische nationaliteit had ($N = 892$), en als 'Turks' indien de moeder bij de geboorte de Turkse nationaliteit had ($N = 280$). Andere etnische groepen waren te klein in grootte om op te nemen in de analyses. Zie Tabel 1 voor de beschrijvende statistieken.

De *leeftijd* van de respondenten werd ingedeeld in drie leeftijdscategorieën: (1) tussen 14 en 24, (2) tussen 25 en 49, en (3) tussen 50 en 80.

Religiositeit werd met drie variabelen geoperationaliseerd, namelijk religieuze praktisering, religieuze beleving en religieuze opvoeding. Religieuze praktisering werd gemeten met de volgende vraag: 'Hoe vaak in de afgelopen 6 maanden heb je deelgenomen aan godsdienstige of levensbeschouwelijke bijeenkomsten of erediensten?'. Respondenten konden hierbij de volgende antwoorden aanduiden: (1) nooit, (2) enkel bij uitzonderlijke gebeurtenissen, (3) maandelijks, (4) meerdere keren per maand, (5) wekelijks, (6) meerdere keren per week. Omdat de respondenten niet gelijkmatig zijn verdeeld over de verschillende antwoordcategorieën en

om de interpretatie van de resultaten te vergemakkelijken, werden de respondenten opgedeeld in twee groepen. Indien ze antwoordcategorieën 1, 2 of 3 hadden aangeduid werden ze als ‘niet-praktiserend’, en indien ze antwoordcategorieën 4, 5 of 6 hadden aangeduid werden ze als ‘praktiserend’ gecategoriseerd. Tabel 1 wijst uit dat ongeveer 12% van de vrouwen in de data praktiserend zijn. Bij autochtone vrouwen is dit 7% autochtoon en bij etnisch Turkse vrouwen 28%.

Religieuze beleving werd gemeten aan de hand van de volgende vraag: ‘Hoe belangrijk is religie of levensbeschouwing voor jou?’. Deelnemers hadden de volgende antwoordmogelijkheden: (1) heel onbelangrijk, (2) eerder onbelangrijk, (3) noch belangrijk, noch onbelangrijk, (4) eerder belangrijk, (5) heel belangrijk. Ook hier onderscheiden we twee groepen: ‘niet-gelovig’ indien ze antwoordcategorieën 1, 2 of 3 hadden aangeduid; ‘gelovig’ indien ze antwoordcategorieën 4 of 5 hadden aangeduid. Tabel 1 wijst uit dat ongeveer 41% van de vrouwen in onze data als ‘gelovig’ zijn gecategoriseerd. Bij autochtone vrouwen is dit 26% en bij etnisch Turkse 89%.

Religieuze opvoeding werd gemeten met behulp van de volgende vraag: ‘Hoe belangrijk was religie in het gezin waarin je opgroeide?’. De respondenten kregen de volgende antwoordmogelijkheden: (1) heel onbelangrijk, (2) eerder onbelangrijk, (3) noch belangrijk, noch onbelangrijk, (4) eerder belangrijk, (5) heel belangrijk. De respondenten werden opnieuw ingedeeld in twee groepen: ‘niet-religieus opgevoed’ indien ze antwoordcategorieën 1, 2 of 3 hadden aangeduid; ‘religieus opgevoed’ indien ze antwoordcategorieën 4 of 5 hadden aangeduid. Tabel 1 wijst uit dat ongeveer 52% van de vrouwen in de data religieus zijn opgevoed. Bij autochtone vrouwen is dit ongeveer 40% en bij Turkse vrouwen 91%.

Opleidingsniveau werd nagegaan op basis van het hoogst behaalde diploma. Op basis hiervan hebben we drie groepen onderscheiden; (1) laag opgeleid: ten hoogste een lager onderwijs diploma, (2) secundair opgeleid: hoogstens een diploma van het secundair onderwijs, (3) hoog opgeleid: een diploma van het hoger onderwijs (Tabel 1). De Turkse vrouwen in onze data hebben gemiddeld genomen een lager opleidingsniveau dan de autochtone vrouwen.

3.4 Afhankelijke variabelen

Seksuele praktijken werden gemeten op basis van 14 items die peilen naar de verschillende soorten seksuele handelingen die mensen stellen. Mogelijke seksuele handelingen werden hierbij zo breed mogelijk gedefinieerd. Meer specifiek werd er gevraagd of de respondenten de afgelopen zes maanden de volgende handelingen hebben gesteld: (1) Knuffelen, (2) Strelen boven de kleren, (3) Strelen onder de kleren, (4) Naakt bij elkaar liggen, (5) Elkaars naakte lichaam strelen, (6) Droog vrijen, (7) De geslachtsdelen van de ander met de hand stimuleren of

aanraken, (8) Pijpen of beffen, (9) Gepijpt of gebeft worden, (10) Vaginale seks, (11) Actieve anale seks, (12) Passieve anale seks, (13) Gebruik van seksspeeltjes, (14) Andere. Bij bepaalde seksuele handelingen was er meer uitleg voorzien. Voor iedere gestelde handeling kregen de respondenten een score van 1, en anders een score van 0. De som van de 14 items werd berekend als de mate waarin de deelnemers diverse seksuele handelingen hebben gesteld. Hoe hoger de score, hoe meer verschillende seksuele praktijken respondenten hebben gesteld. De score van de schaal varieert dus tussen 0 en 14. Gemiddeld gezien hadden de respondenten ervaring met 5.58 handelingen (Tabel 1). Cronbach's alpha voor deze schaal is 0.901; dus de interne consistentie (betrouwbaarheid) van de schaal is zeer hoog.

Seksuele attitudes werden in het Sexpert-onderzoek gemeten op basis van negen stellingen die peilen naar hoe conservatief of hoe vrij de opvatting van de mensen zijn over seksualiteit. Het is niet meteen duidelijk of deze items gebaseerd zijn op een gevalideerd instrument. Onze analyses wezen uit dat de negen vragen geen betrouwbaar geheel vormden (Cronbach's alpha was zeer laag). Vier stellingen werden daarom weggelaten en de seksuele attitudes werden gemeten met de overige vijf stellingen die een min of meer samenhangende schaal vormden. Deze waren: (1) Vrouwen moeten zich op het gebied van seks terughoudender gedragen dan mannen, (2) Masturbatie is niet goed te praten, (3) Ik vind het ongepast voor senioren om seks te hebben, (4) Pas als mensen een vaste relatie hebben, mogen ze met elkaar naar bed, (5) Wanneer een meisje of vrouw zich uitdagend kleedt, vraagt ze om seks. Deelnemers konden kiezen tussen vijf antwoordcategorieën gaande van 'helemaal oneens' (score 1) tot 'helemaal eens' (score 5). Het gemiddelde van de vijf items werd genomen als indicatie van de seksuele attitudes. De score van de schaal varieert dus tussen 1 en 5. De score werd gespiegeld zodat een hogere score een indicatie geeft van een meer vrijere opvatting over seksualiteit. Ook na het weglaten van de vier items was de interne consistentie (betrouwbaarheid) van de schaal laag, doch aanvaardbaar (Cronbach's alpha = 0.686).

Lichaamsbeeld werd gemeten op basis van 9 items die peilen naar hoe de respondenten zich voelen over hun eigen lichaam en (seksueel) uiterlijk. Er werd hiervoor gebruik gemaakt van een aangepaste versie van de *Body Image Scale* (Hopwood, Fletcher, Lee & Al Ghazal, 2001). Deelnemers dienden aan te geven hoe ze zich de voorbije week over hun uiterlijk voelden op basis van deze negen stellingen: (1) Heb je je verlegen gevoeld over je uiterlijk?, (2) Heb je je minder aantrekkelijk gevoeld?, (3) Ben je ontevreden geweest met je uiterlijk wanneer je was aangekleed?, (4) Heb je je minder mannelijk/vrouwelijk gevoeld?, (5) Vond je het moeilijk om jezelf naakt te zien?, (6) Heb je je seksueel minder aantrekkelijk gevoeld?, (7) Heb je mensen vermeden omwille van hoe je je voelde over je uiterlijk?, (8) Heb je het gevoel gehad dat je lichaam minder in evenwicht was?, (9) Heb je je ontevreden gevoeld met je lichaam? De

antwoordmogelijkheden gingen van ‘helemaal niet’ (score 1) tot ‘helemaal wel’ (score 5). Het gemiddelde van de scores van de negen items werd genomen als indicatie van het lichaamsbeeld. De schaalscore varieert dus tussen 1 en 5 en ook deze werd gespiegeld zodat een hogere score een indicatie geeft van een positiever lichaamsbeeld. Cronbach's alpha voor deze schaal is 0.944. Dit betekent dat de interne consistentie (betrouwbaarheid) van deze schaal zeer hoog is.

Tabel 1 – Beschrijvende statistieken. Gemiddelde (gem), percentage (%), standaarddeviatie (SD)

	Gem of %	SD
Afhankelijke variabelen		
Seksuele praktijken	5.581	3.959
Seksuele attituden	3.884	0.769
Lichaamsbeeld	3.714	1.023
Onafhankelijke variabelen		
<i>Etniciteit</i>		
Turks	23.9%	---
Autochtoon	76.1%	---
<i>Leeftijd</i>		
50-80	24.3%	---
25-49	40.4%	---
14-24	35.3%	---
<i>Religie: praktijken</i>		
Praktiserend	12.2%	---
Niet-praktiserend	87.8%	---
<i>Religie: beleving</i>		
Gelovig	41.3%	---
Niet-gelovig	58.7%	---
<i>Religie: opvoeding</i>		
Religieus	47.5%	---
Niet-religieus	52.5%	---
<i>Opleiding</i>		
Hoog	39.3%	---
Secundair	49.2%	---
Laag	11.5%	---

4. Resultaten

4.1 Onderzoeksvraag 1

Zijn er verschillen tussen autochtone en etnisch Turkse vrouwen wat hun seksualiteitsbeleving betreft? Om deze eerste onderzoeksvraag te beantwoorden kijken we naar het eerste model (M1) en het vierde model (M4) van de regressiemodellen. Wat *seksuele praktijken* betreft kunnen we in M1 van Tabel 2 zien dat etnisch Turkse vrouwen minder seksuele handelingen stellen ($b = -2.086$) dan autochtone vrouwen. Dit verschil is statistisch significant ($p < 0.001$) en middelmatig groot ($d = 0.547$). Echter, wanneer we kijken naar M4, dus nadat we rekening hebben gehouden met religiositeit en opleiding, zien we dat het verschil verwaarloosbaar klein wordt ($d = 0.187$) en niet meer statistisch significant is ($p = 0.070$). Met andere woorden, wat seksuele praktijken betreft kunnen we *niet* stellen dat etniciteit op zich gerelateerd is aan seksuele handelingen.

Wat *seksuele attitudes* betreft kunnen we uit M1 van Tabel 3 afleiden dat de opvattingen van etnisch Turkse en autochtone vrouwen statistisch significant verschillen van elkaar ($p < 0.001$) en dat dit verschil groot is ($d = 1.147$). Etnisch Turkse vrouwen hebben conservatievere opvattingen over seksualiteit ($b = -0.937$). Ook na controle voor religiositeit en opleiding (M4, Tabel 3) blijft dit verschil statistisch significant ($p < 0.001$), maar daalt het tot een medium verschil ($d = 0.678$). Etniciteit is dus gerelateerd aan seksuele opvattingen, zelfs na een controle voor verschillen in religiositeit en opleiding.

Wat *lichaamsbeeld* betreft zien we in M1 van Tabel 4 dat etnisch Turkse vrouwen een *positiever* beeld hebben over hun lichaam en uiterlijk dan autochtone vrouwen ($b = 0.371$). Het verschil is niet groot ($d = 0.366$), maar wel statistisch significant ($p < 0.001$). Ook na controle voor opleiding en religiositeit (M4, Tabel 4) blijken etnisch Turkse vrouwen een hoger lichaamsbeeld te hebben dan autochtone vrouwen ($b = 0.371$). Ook dit verschil blijft statistisch significant ($p = 0.002$).

4.2 Onderzoeksvraag 2

Kan religiositeit de bestaande verschillen tussen de seksualiteitsbeleving van autochtone en etnisch Turkse vrouwen verklaren? Wat *seksuele praktijken* betreft kunnen we in M2 van Tabel 2 zien dat twee van de drie indicatoren van religiositeit statistisch significant gerelateerd zijn aan seksuele handelingen. Religieus praktiserende vrouwen ($b = -0.837$) en gelovige vrouwen ($b = -0.627$) hebben minder ervaring met verschillende seksuele handelingen. De religieuze opvoeding blijkt statistisch gezien niet samen te hangen met seksuele handelingen ($p = 0.666$). Samengenomen verklaren de indicatoren van religiositeit een belangrijk deel van het etnische

verschil in seksuele handelingen. Want na controle voor religiositeit daalt het etnische verschil die middelmatig was in M1 ($d = 0.547$) naar een klein verschil in M2 ($d = 0.374$).

Tabel 3 maakt duidelijk dat religiositeit eveneens gerelateerd is aan de *seksuele attitudes* van de vrouwen. Alle drie de indicatoren van religiositeit blijken statistisch significant samen te hangen met de seksuele opvattingen: praktiserende, gelovige en religieus opgevoede vrouwen blijken conservatievere opvattingen te hebben dan niet-praktiserende, niet-gelovige en niet-religieus opgevoede vrouwen. De impact van alle drie de indicatoren zijn klein ($d \leq 0.30$), maar samen hebben ze een aanzienlijk effect. In vergelijking met M1 zien we dat het effect van etniciteit ongeveer 25% daalt na controle voor religiositeit, maar het effect van etniciteit blijft groot in M2 ($d = 0.844$). Religiositeit verklaart dus slechts gedeeltelijk de etnische verschillen in seksuele attitudes.

In M2 van Tabel 4 zien we dat slechts één indicator van religiositeit significant gerelateerd is aan *lichaamsbeeld*, namelijk de religieuze opvoeding. Vrouwen die gesocialiseerd zijn in gezinnen waar religie belangrijk was, blijken een positiever lichaamsbeeld te hebben ($b = 0.203$). Het verschil met niet-religieus opgevoede vrouwen is echter klein ($d = 0.200$). Het feit dat etnisch Turkse vrouwen een positiever zelfbeeld hebben verandert niet na de controle voor religiositeit (vergelijk met M1, Tabel 4).

4.3 Onderzoeksvraag 3

Kunnen de verschillen in seksualiteitsbeleving tussen autochtone en etnisch Turkse vrouwen verklaard worden door verschillen in opleidingsniveau? In M3 van Tabel 2 zien we dat opleidingsniveau significant gerelateerd is aan *seksuele praktijken*. In vergelijking met laagopgeleide vrouwen hebben hoogopgeleide vrouwen meer ervaring met verschillende seksuele handelingen ($b = 1.904$; $d = 0.499$; $p < 0.001$). Het verschil tussen secundair en laag opgeleide vrouwen is echter heel klein ($d = 0.20$). Opleidingsniveau blijkt wel een deel van het etnische verschil in seksuele praktijken te verklaren: na controle voor opleidingsniveau daalt het effect van etniciteit van een middelmatig verschil in M1 ($d = 0.547$) naar een klein verschil in M3 ($d = 0.356$).

Wat *seksuele attitudes* betreft zien we enkel een statistisch verschil tussen hoog- en laagopgeleide vrouwen: hoogopgeleide vrouwen hebben een vrijere opvatting over seksualiteit dan laagopgeleide vrouwen ($b = 0.298$), maar het verschil is klein ($d = 0.365$). Het verschil tussen laag en secundair opgeleide vrouwen is verwaarloosbaar en niet statistisch significant ($p = 0.556$). Vergelijking met M1 leert dat na controle voor opleidingsniveau slechts een beperkte daling zichtbaar is in het effect van etniciteit. Met andere woorden, hoewel opleidingsniveau

gedeeltelijk gerelateerd is aan de seksuele attitudes van vrouwen, vormt het geen verklaring voor de etnische verschillen in seksuele opvattingen.

In M3 van Tabel 4 kunnen we zien dat het lichaamsbeeld van vrouwen niet wordt beïnvloed door hun opleidingsniveau. Zowel hoogopgeleide vrouwen als secundair opgeleide vrouwen hebben een even positief beeld over hun uiterlijk en lichaam. Het kan dan ook geen verklaring bieden voor het feit dat etnisch Turkse vrouwen een positiever lichaamsbeeld hebben.

Tabel 2 – Multivariabele regressieanalyse voor seksuele praktijken. Ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënt (*b*), Cohen's *d* (*d*) en *p*-waarden (*p*).

	M1: Etniciteit + Leeftijd			M2: M1 + Religie			M3: M1 + Opleiding			M4: Totaal		
	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>
<i>Etniciteit</i>												
Turks	-2.086	0.547	0.001	-1.429	0.374	0.001	-1.357	0.356	0.001	-0.715	0.187	0.070
Autochtoon (ref)												
<i>Leeftijd</i>												
50-80	-3.878	1.016	0.001	-3.538	0.927	0.001	-3.468	0.909	0.001	-3.145	0.824	0.001
25-49	-0.796	0.209	0.021	-0.680	0.178	0.049	-0.745	0.195	0.028	-0.635	0.166	0.062
14-24 (ref)												
<i>Religieuze praktijken</i>												
Praktiserend	---	---	---	-0.837	0.219	0.032	---	---	---	-0.802	0.210	0.037
Niet-praktiserend (ref)												
<i>Religieuze beleving</i>												
Gelovig	---	---	---	-0.627	0.164	0.040	---	---	---	-0.614	0.161	0.032
Niet-gelovig (ref)												
<i>Religieuze opvoeding</i>												
Religieus	---	---	---	-0.124	0.032	0.666	---	---	---	-0.102	0.027	0.717
Niet-religieus (ref)												
<i>Opleiding</i>												
Hoog	---	---	---	---	---	---	1.904	0.499	0.001	1.864	0.488	0.001
Secundair	---	---	---	---	---	---	0.764	0.200	0.069	0.719	0.188	0.085
Laag (ref)												

Tabel 3 – Multivariabele regressieanalyse voor seksuele attitudes. Ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënt (*b*), Cohen's *d* (*d*) en *p*-waarden (*p*).

	M1: Etniciteit + Leeftijd			M2: M1 + Religie			M3: M1 + Opleiding			M4: Totaal		
	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>
<i>Etniciteit</i>												
Turks	-0.937	1.147	0.001	-0.689	0.844	0.001	-0.803	0.983	0.001	-0.554	0.678	0.001
Autochtoon (ref)												
<i>Leeftijd</i>												
50-80	-0.219	0.268	0.001	-0.086	0.105	0.049	-0.160	0.196	0.020	-0.029	0.036	0.681
25-49	0.076	0.093	0.210	0.113	0.138	0.227	0.073	0.089	0.107	0.111	0.136	0.054
14-24 (ref)												
<i>Religieuze praktijken</i>												
Praktiserend	---	---	---	-0.248	0.304	0.001	---	---	---	-0.239	0.293	0.001
Niet-praktiserend (ref)												
<i>Religieuze beleving</i>												
Gelovig	---	---	---	-0.130	0.159	0.028	---	---	---	-0.138	0.169	0.018
Niet-gelovig (ref)												
<i>Religieuze opvoeding</i>												
Religieus	---	---	---	-0.200	0.245	0.001	---	---	---	-0.198	0.242	0.001
Niet-religieus (ref)												
<i>Opleiding</i>												
Hoog	---	---	---	---	---	---	0.298	0.365	0.001	0.289	0.354	0.001
Secundair	---	---	---	---	---	---	0.045	0.055	0.556	0.037	0.045	0.624
Laag (ref)												

Tabel 4 – Multivariabele regressieanalyse voor lichaamsbeeld. Ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënt (*b*), Cohen's *d* (*d*) en *p*-waarden (*p*).

	M1: Etniciteit + Leeftijd			M2: M1 + Religie			M3: M1 + Opleiding			M4: Totaal		
	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>p</i>
<i>Etniciteit</i>												
Turks	0.371	0.366	0.001	0.307	0.303	0.001	0.385	0.380	0.000	0.323	0.319	0.002
Autochtoon (ref)												
<i>Leeftijd</i>												
50-80	0.387	0.382	0.001	0.331	0.327	0.001	0.382	0.377	0.000	0.326	0.322	0.001
25-49	-0.126	0.124	0.126	-0.146	0.144	0.076	-0.133	0.131	0.107	-0.154	0.152	0.063
14-24 (ref)												
<i>Religieuze praktijken</i>												
Praktiserend	---	---	---	0.035	0.727	0.727	---	---	---	0.037	0.037	0.712
Niet-praktiserend (ref)												
<i>Religieuze beleving</i>												
Gelovig	---	---	---	-0.080	0.079	0.339	---	---	---	-0.085	0.084	0.313
Niet-gelovig (ref)												
<i>Religieuze opvoeding</i>												
Religieus	---	---	---	0.203	0.200	0.010	---	---	---	0.205	0.202	0.009
Niet-religieus (ref)												
<i>Opleiding</i>												
Hoog	---	---	---	---	---	---	-0.023	0.023	0.847	-0.023	0.023	0.844
Secundair	---	---	---	---	---	---	-0.090	0.089	0.405	-0.094	0.093	0.385
Laag (ref)												

4.4 Onderzoeksvraag 4

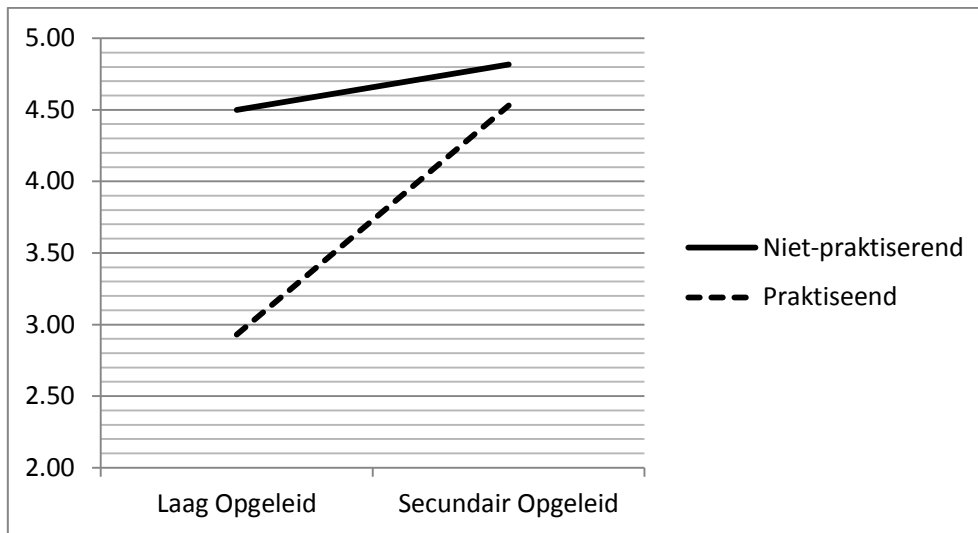
De vierde onderzoeksvraag gaat over de intersecties tussen opleiding en religiositeit met betrekking tot de seksualiteitsbeleving van etnisch Turkse vrouwen. Zoals eerder aangegeven, beperken we hier ons tot het bespreken van drie intersecties. Wat opleiding betreft beperken we ons tot verschillen tussen laag en secundair opgeleiden omdat het aantal hoogopgeleide etnisch Turkse vrouwen in de data klein is.

In Grafiek 1 zien we hoe opleiding en religieuze praktisering gerelateerd zijn aan de mate van de *seksuele praktijken* van etnisch Turkse vrouwen. In het verlengde van wat we voor de algemene populatie hebben gevonden, blijkt dat etnisch Turkse vrouwen die religieus praktiseren en lager opgeleid zijn, minder verschillende seksuele handelingen stellen. Maar bijkomend zien we nu ook dat het *kruispunt* tussen religiositeit en opleiding relevant is: zo maakt opleiding veel meer uit voor religieus praktiserende vrouwen dan voor niet-praktiserende Turkse vrouwen. Hierdoor daalt de kloof tussen praktiserende en niet-praktiserende Turkse vrouwen naarmate hun opleiding stijgt. De combinatie van een lage opleiding én een lage religiositeit (niet-praktiserend) resulteert in minder seksuele praktijken, terwijl een hogere religiositeit in combinatie met een hogere opleiding *niet* resulteert in beduidend minder seksuele praktijken.

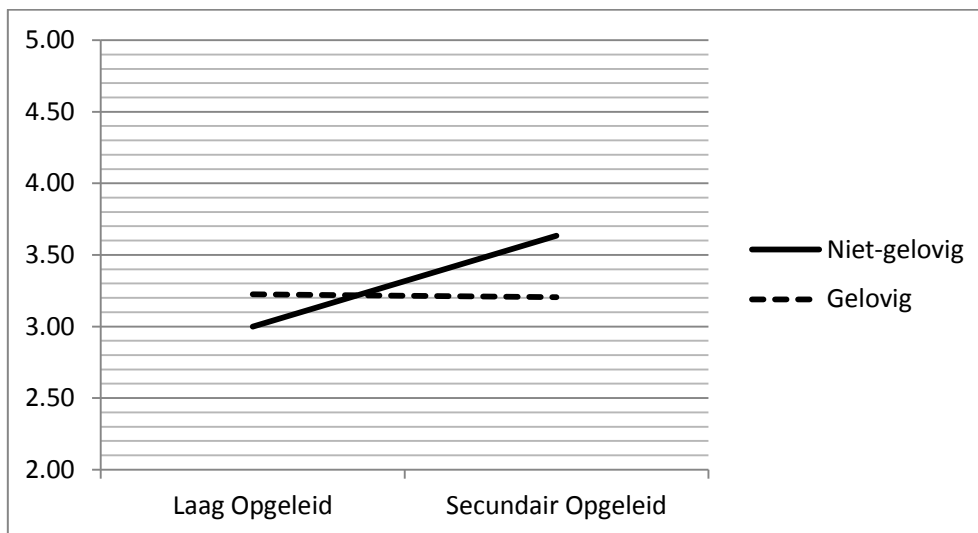
In Grafiek 2 wordt de intersectie tussen opleiding en religieuze beleving bij etnisch Turkse vrouwen weergegeven met betrekking tot hun *seksuele attitudes*. Ook hier zien we dat opleiding een andere rol speelt voor gelovige en niet-gelovige etnisch Turkse vrouwen. In contrast met Grafiek 1, zijn het nu de niet-religieuze vrouwen die voornamelijk beïnvloed worden door opleiding. De seksuele opvattingen van gelovige etnisch Turkse vrouwen veranderen niet onder invloed van opleiding, terwijl voor niet-gelovige vrouwen een hogere opleiding wel samenhangt met meer vrije opvattingen over seksualiteit.

Ten slotte bespreken we de intersectie tussen opleiding en religieuze opvoeding bij etnisch Turkse vrouwen met betrekking tot hun *lichaamsbeeld* (Grafiek 3). Hier zien we dat een hogere opleiding samenhangt met een negatiever lichaamsbeeld voor niet-religieus opgevoede etnisch Turkse vrouwen. Wanneer we echter kijken naar het kruispunt tussen religieuze opvoeding en opleiding, zien we dat het lichaamsbeeld van religieus opgevoede vrouwen constant blijft. Met andere woorden, het afkomstig zijn uit een religieus gezin, kan een protectieve rol spelen in een samenleving waar een hogere opleiding een negatiever lichaamsbeeld teweeg kan brengen.

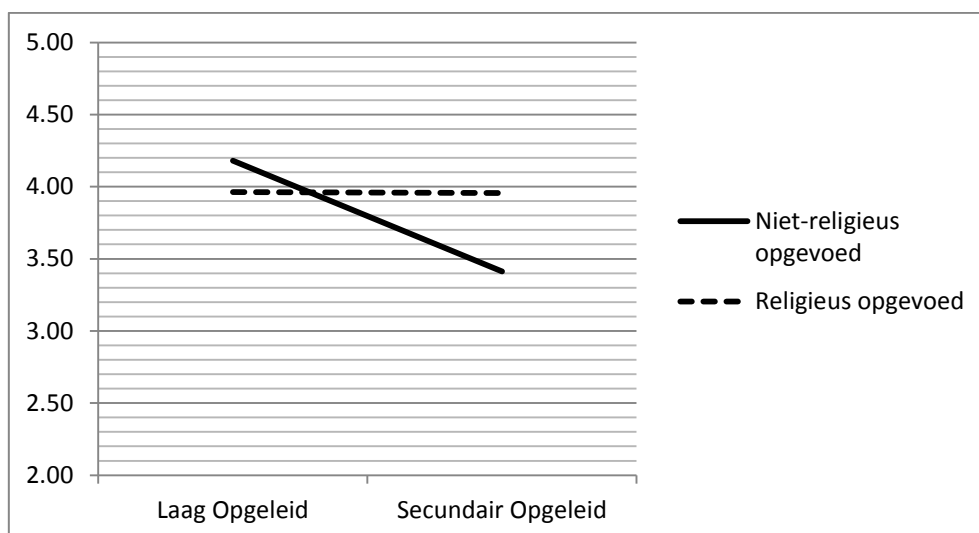
Grafiek 1 - Intersectie tussen opleiding en religieuze praktisering met betrekking tot seksuele praktijken bij etnisch Turkse vrouwen

Grafiek 2 - Intersectie tussen opleiding en religieuze beleving met betrekking tot seksuele attitudes bij etnisch Turkse vrouwen

Grafiek 3 - Intersectie tussen opleiding en religieuze opvoeding met betrekking tot lichaamsbeeld bij etnisch Turkse vrouwen

5. Conclusie en discussie

5.1 Belangrijkste bevindingen

We zijn deze masterproef begonnen met de vaststelling dat er in Vlaanderen weinig onderzoek bestaat naar de etnische verschillen of gelijkenissen in de seksualiteitsbeleving van vrouwen. Nochtans vormt seksualiteitsbeleving een belangrijk onderdeel van de menselijke seksuele gezondheid. Hoewel internationaal gezien meer bekend is over de etnische verschillen, focussen deze studies voornamelijk op de seksuele attitudes, terwijl seksualiteitsbeleving een multidimensionaal concept is met verschillende facetten. Bovendien gaan de bestaande internationale studies zelden op zoek naar empirische verklaringen voor de gevonden etnische verschillen. Daarnaast beschouwen de bestaande (kwantitatieve) studies de effecten van etnische, religieuze en sociaal-economische kenmerken doorgaans als los van elkaar staande variabelen, terwijl vanuit het perspectief van de (kwalitatieve) genderstudies de nood voor een intersectionele analyse wordt benadrukt. De doelstelling van deze masterproef was dan ook om deze hiaten op te vullen en een bijdrage te leveren aan de literatuur door een kwantitatieve studie te doen naar de etnische, socio-economische en religieuze determinanten van seksualiteitsbeleving bij vrouwen. Hierbij hebben we geprobeerd om een bredere invulling te geven aan het concept van seksualiteitsbeleving door aandacht te besteden aan de seksuele attitudes, praktijken en het lichaamsbeeld. Ook hebben we getracht om in de mate dat het mogelijk was aandacht te schenken aan de verschillende intersecties bij het verklaren van de vrouwelijke seksualiteitsbeleving. We hebben onze resultaten gestructureerd rond vier onderzoeksvragen.

Ten eerste hebben we nagegaan of er verschillen zijn in de seksualiteitsbeleving van de autochtone en de etnisch Turkse vrouwen in Vlaanderen. We kwamen tot de bevinding dat etnische verschillen in de seksualiteitsbeleving niet eenduidig vastgesteld kunnen worden: de drie indicatoren gaven drie verschillende patronen. Zo bleek dat bij het bestuderen van seksuele attitudes, etnisch Turkse vrouwen er conservatievere opvattingen op na hielden dan de autochtone vrouwen. Wat betreft de seksuele praktijken, zagen we dat ze amper van elkaar verschilden. Met betrekking tot het seksueel zelfvertrouwen konden we vaststellen dat etnisch Turkse vrouwen een positiever lichaamsbeeld hebben dan de autochtone vrouwen.

Ten tweede hebben we geprobeerd om een verklaring te kunnen bieden voor deze etnische verschillen. Hiervoor hebben we de invloed van de mate van religiositeit op de seksualiteitsbeleving bestudeerd. We kwamen tot de vaststelling dat de relatie tussen religiositeit en seksualiteitsbeleving een complexe verhouding inhoudt. Het effect van religiositeit is immers negatief voor twee van de drie indicatoren, namelijk seksuele attitudes en praktijken. Wel bleek

dat vrouwen die opgevoed waren in religieuze gezinnen, een positiever lichaamsbeeld hebben dan de andere vrouwen. Etnische verschillen in seksualiteitsbeleving konden gedeeltelijk verklaard worden door religieuze verschillen, maar ook nadat we rekening hielden met religiositeit, bleven de verschillen overeind.

Ten derde hebben we onderzocht of opleidingsniveau een verklarende factor kan zijn voor de gevonden etnische verschillen in de seksualiteitsbeleving. We kwamen tot de vaststelling dat de relatie tussen opleiding en seksualiteitsbeleving eveneens afhangt van de gekozen indicator van seksualiteitsbeleving. Zo bleek dat opleidingsniveau een belangrijke invloed kan hebben op de seksuele praktijken (hoogopgeleide vrouwen hebben ervaring met meer seksuele praktijken dan laagopgeleide vrouwen), maar dat het slechts matig samenhangt met de seksuele attitudes. Met betrekking tot het seksueel lichaamsbeeld konden we vaststellen dat het niet werd beïnvloed door het opleidingsniveau van de respondenten. Dus net zoals religiositeit, blijkt dat opleidingsniveau slechts een gedeeltelijke verklaring kan bieden voor de gevonden etnische verschillen.

Ten vierde hebben we een poging gedaan om na te gaan of de intersecties tussen religiositeit en opleidingsniveau betekenisvol zijn bij de seksualiteitsbeleving van etnisch Turkse vrouwen. We kwamen tot de vaststelling dat het kruispunt tussen religiositeit en opleiding inderdaad belangrijk is, maar dat het afhankelijk blijkt te zijn van de indicator van seksualiteitsbeleving. Met betrekking tot seksuele praktijken bleek opleidingsniveau een grotere rol te spelen bij religieuze vrouwen, met betrekking tot attitudes en zelfbeeld had opleiding vooral een impact op niet-religieuze vrouwen. Dit wijst erop dat we de effecten van opleiding en religiositeit niet zomaar als los van elkaar staande variabelen moeten zien, maar ook aandacht moeten besteden aan de mogelijk intersecties tussen beide.

5.2 Limitaties en implicaties

Deze studie kent echter ook enkele limitaties. Een eerste beperking is het gegeven dat wij, omwille van de lage *respons rate* in de Sexpert-studie, slechts één etnische minderheidsgroep hebben kunnen bestuderen, namelijk de etnisch Turkse vrouwen. De vraag is dus of onze bevindingen al dan niet veralgemeenbaar zijn naar de andere etnische minderheden toe. Een tweede beperking is het gegeven dat deze studie gebaseerd is op kwantitatieve analyses. Deze stelden ons in staat om statistische verbanden vast te stellen, doch gaven deze statistische gegevens geen verdere uitleg over de betekenissen verbonden aan de gevonden verbanden. Om te komen tot een beter begrip van multidimensionele concepten zoals seksualiteitsbeleving, is het vereist om meer diepgaande kwalitatieve studies op te zetten waarbij men meer aandacht heeft voor de persoonlijke beleving en betekenisgeving van de respondenten.

De bevindingen uit onze studie hebben ook enkele implicaties voor verder onderzoek. Ten eerste dient opgemerkt te worden dat eerdere studies met betrekking tot etnische minderheden, vaak een eenzijdige focus op attitudes hadden. Hieruit bleek dat de minderheden er conservatievere opvattingen op nahielden betreffende de verschillende aspecten van seksualiteit (Adolfsen & Keuzenkamp, 2008). Nochtans blijkt nu uit ons onderzoek dat de andere dimensies van seksualiteit, zoals seksuele praktijken en lichaamsbeeld, een geheel ander beeld kunnen opwerpen over het thema. Hoewel hun seksuele attitudes conservatiever kunnen zijn, verschillen ze amper in hun praktijken en hebben ze een erg positief lichaamsbeeld. *Er is dus een verschil in wat de etnische minderheden denken, voelen en doen.* Omwille van dit verschil kunnen we meegeven dat er nood is aan onderzoek waarbij men meerdere dimensies van de seksualiteitsbeleving dient te bestuderen. Dit is echter niet alleen een suggestie voor het onderzoek rond seksualiteit, maar ook studies op andere domeinen zouden de gerapporteerde etnische verschillen in attitudes kunnen nuanceren indien ze meer aandacht besteden aan de andere dimensies zoals handelingen en zelfbeeld. Een tweede implicatie van onze bevindingen is dat kwantitatieve studies eveneens verrijkt kunnen worden door het toepassen van intersectionele analyses. De poging die we hiertoe hebben ondernomen binnen deze masterproef is uiteraard beperkt, waarbij we zeker geen recht doen aan het volledige begrip van intersectionaliteit. Toch resulteerde dit in interessante inzichten. We zijn van mening dat ook binnen kwantitatieve studies een intersectionele analyse mogelijk is om tot een vollediger beeld te komen van de complexe realiteit. De combinatie tussen een kwantitatieve en kwalitatieve intersectionele analyse zou ons meer inzicht kunnen bieden in de verschillende betekenisassen die samen vorm geven aan de persoonlijke beleving van seksualiteit.

Tot slot hebben onze bevindingen talrijke maatschappelijke implicaties die we onmogelijk ten volle kunnen bespreken binnen het beperkte kader van een masterproef. Het belangrijkste is dat we kunnen meegeven dat etnische, sociaal-economische en religieuze verschillen in de seksualiteitsbeleving geen zwart-wit verhaal vormen. De seksualiteitsbeleving van vrouwen is genuanceerd en afhankelijk van wat ze denken, wat ze voelen en wat ze doen.

6. Referenties

- Ahmed, S. (2011). *On being included: racism and diversity in institutional life*. Durham, NC: Duke University Press.
- Adolfson, A., Iedema, J., & Keuzenkamp, S. (2010). Multiple dimensions of attitudes about homosexuality: Development of a multifaceted scale measuring attitudes toward homosexuality. *Journal of Homosexuality*, 57(10), 1237-1257.
- Ahrold, T.K., Farmer, M., Trapnell, P.D. & Meston, C.M. (2011). The relationship among sexual attitudes, sexual fantasy and religiosity. *Archives of Sexual Behaviour*, 40(3), 619-630.
- Ahrold, T.K. & Meston, C.M. (2010). Ethnic differences in sexual attitudes of U.S. college students: gender, acculturation and religiosity factors. *Archives of Sexual Behaviour*, 39(1), 190-202.
- Bakker, F. & Vanwesenbeeck, I. (2006). *Seks in Nederland 2006*. Delft: Uitgeverij Eburon.
- Beentjes, H., Konig, R. & Kreszewski, D. (2008). Muziekvideo's en seksuele opvattingen: een enquête onder jongeren. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 36(4), 234-252.
- Bracke, S. (2007). Feminisme en islam: intersecties. In I. Arteel & S. Bossaert (Eds.), *Vrouw (on)vriendelijk* (pp. 13-38). Brussel: VUB Press.
- Brems, E. (1997). Enemies or Allies? Feminism and Cultural Relativism as dissident voices in Human Rights discourse. *Human Rights Quarterly*, 19(1), 136-164.
- Buysse, A., Enzlin, P., Lievens, J., T'Sjoen, G., Van Houtte, M., Vermeersch, H., ... & Brants, S. (2014). *Sexpert: seksuele gezondheid in Vlaanderen: valorisatie rapport*. Gent: Academia Press.
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155-159.
- Collier, K.L., Bos, H., Merry, M.S. & Sandfort, T.G.M. (2013). Gender, ethnicity, religiosity and same-sex sexual attraction and the acceptance of same-sex sexuality and gender non-conformity. *Sex Roles*, 68(11-12), 724-737.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*.
- Crockett, L.J., Bingham, C.R., Chopak, J.S., & Vicary, J.R. (1996). Timing of first sexual intercourse: The role of social control, social learning, and problem behavior. *Journal of Youth and Adolescence*, 25(1), 89-111.
- Davidson, J.K., Darling, C.A., & Norton, L. (1995). Religiosity and the sexuality of women: Sexual behavior and sexual satisfaction revisited. *Journal of Sex Research*, 32(3), 235-243.

- De Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25e*. Delft: Eburon Uitgeverij BV.
- De Visser, R.O., Smith, A., Richters, J. & Rissel, C.E. (2007). Associations between religiosity and sexuality in a representative sample of Australian adults. *Archives of Sexual Behaviour*, 36(1), 33-46.
- Driessen, G. (2010). Structurele en culturele integratie, generaties en onderwijsprestaties. *Migrantenstudies*, 26(3), 262-279.
- Durkheim, E. (1897). *Le suicide: étude de sociologie*. Parijs: Alcan.
- Ellison, C.G., & Levin, J.S. (1998). The religion-health connection: Evidence, theory, and future directions. *Health Education and Behavior*, 25(6), 700-720.
- Entzinger, H. & Biezeveld, R. L. (2003). *Benchmarking in immigrant integration*. Rotterdam: ERCOMER.
- Fadil, N. (2002). Tussen Marokkaanse en Moslim: over de etnische en religieuze identiteit van Marokkaanse adolescente meisjes. *Tijdschrift voor sociologie*, 23(2), 115-138.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality. Volume 1: an introduction*. New York: Pantheon Books.
- Gans, H.J. (1979). Symbolic ethnicity: the future of ethnic groups and cultures in America. *Ethnic and Racial Studies*, 2(1), 1-20.
- Groep, R.N., & Nederland, S.A. (2005). *Factsheet seks onder je 25e*. Geraadpleegd op 7 juli 2015 op het World Wide Web: <http://www.rutgersnissogroep.nl>.
- Hardy, S.A. & Raffaelli, M. (2003). Adolescent religiosity and sexuality: an investigation of reciprocal influences. *Journal of Adolescence*, 26(6), 731-739.
- Hendriks, J., Slotboom, A. & Verbruggen, J. (2010). Zelfgerapporteerde seksuele dwang onder adolescenten. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 34(1), 33-43.
- Hogben, M. & Leichter, J.S. (2008). Social determinants and sexually transmitted disease disparities. *Sexually Transmitted Diseases*, 35(12), 13-18.
- Hopwood, P., Fletcher, I., Lee, A. & Al Ghazal, S. (2001). A body image scale for use with cancer patients. *European Journal of Cancer*, 37(2), 189-197.
- Jacobs, D., & Rea, A. (2011). *Verspild talent: De prestatiekloof in het secundair onderwijs tussen allochtone en andere leerlingen volgens het PISA-onderzoek 2009*. Brussel: Koning Bouwdewijnstichting.
- Kinsey, A.C., Pomeroy, W.B. & Martin, C.E. (1948). *Sexual behaviour in the human male*. Philadelphia: W.B. Saunders Company.

- Kinsey, A.C., Pomeroy, W.B., Martin, C.E. & Gebhard, P.H. (1953). *Sexual behaviour in the human female*. Philadelphia: W.B. Saunders Company.
- La Rocque, C.L. & Cioe, J. (2011). An evaluation of the relationship between body image and sexual avoidance. *Journal of Sex Research*, 48 (4), 397-408.
- Leeming, D. (2003). Religion and sexuality: The perversion of a natural marriage. *Journal of Religion and Health*, 42(2), 101-109.
- Link, B.G. & Phelan, J. (1995). Social conditions as fundamental causes of disease. *Journal of Health and Social Behaviour*, 35(Extra Issue), 80-94.
- Longman, C. (2004). Gender, religion and multiculturalism. In C. Timmerman & B. Segaert (Eds.), *How to Conquer the Barriers to Intercultural Dialogue: Christianity, Islam and Judaism* (pp. 215-232). Brussel: Peter Lang.
- Longman, C. (2002). Joodse menstruatieriten: symbool van vrouwenonderdrukking of vrouwelijke identiteit? *Tijdschrift voor Seksuologie*, 26(2), 146-152.
- Longman, C. & De Graeve, K. (2014). From happy to critical diversity: intersectionality as a paradigm for gender en diversity research. *DiGeSt-Journal of Diversity and Gender Studies*, 1(1), 33-39.
- Masters, W.H., & Johnson, V.E. (1966). *Human sexual response*. Boston: Little Brown & Co.
- McKay, A., & Holowaty, P. (1997). Sexual health education: A study of adolescents' opinions, self-perceived needs, and current and preferred sources of information. *The Canadian Journal of Human Sexuality*, 6(1), 29.
- Mester, D.D. (2011). *Inleiding tot de interculturele benadering tot seksualiteit. Lichaam in cultuur - cultuur in lichaam. Een bloemlezing over de wisselwerking tussen cultuur, lichaam en communicatie*. European Commission: Body Project.
- Miller, P.Y., & Fowlkes, M.R. (1980). Social and behavioral constructions of female sexuality. *Signs*, 5(4)783-800.
- Murray, K.M., Ciarrocchi, J.W. & Murray-Swank, N.A. (2007). Spirituality, religiosity, shame and guilt as predictors of sexual attitudes and experiences. *Journal of Psychology and Theology*, 35(3), 222-234.
- Nagel, J. (2000). Ethnicity and sexuality. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 107-133.
- Opdenakker, M.C., & Hermans, D. (2006). Allochtonen in en doorheen het onderwijs: cijfers, oorzaken en verklaringen. In Sierens, S., M. Van Houtte, P. Loobuyck, K. Delrue & K.

- Pelleriaux (Eds.) *Onderwijs onderweg in de immigratiesamenleving* (pp. 33-66) Gent: Academia Press.
- Otten, S., Jansen, W.S., & de Vroome, T. (2014). *Werkt diversiteit? Arbeidsintegratie en sociale vertrouwen in een kleurrijke samenleving*. Gröningen: RUG.
- Pettifor, A.E., Rees, H.V., Kleinschmidt, I., Steffenson, A.E., MacPhail, C., Hlongwa-Madikizela, L., ... & Padian, N.S. (2005). Young people's sexual health in South Africa: HIV prevalence and sexual behaviors from a nationally representative household survey. *Aids*, 19(14), 1525-1534.
- Philips, A. & Saharso, S. (2008). The rights of women and the crisis of multiculturalism. *Ethnicities*, 8(3), 291-301.
- Roet, W.J. & Mulder, C.H. (2010). De relatie tussen etniciteit en tevredenheid met de woonomgeving - Een onderzoek onder autochtonen, Surinamers, Turken en Marokkanen in Nederland. *Mens en maatschappij*, 85(4), 333-355.
- Rosario, M., Schrimshaw, E.W. & Hunter, J. (2004). Ethnic/racial differences in the coming-out process of lesbian, gay and bisexual youths: a comparison of sexual identity development over time. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 10(3), 215-228.
- Rostosky, S.S., Wilcox, B.L., Wright, M.L.C., & Randall, B.A. (2004). The impact of religiosity on adolescent sexual behavior: A review of the evidence. *Journal of Adolescent Research*, 19(6), 677-697.
- Schoonvaere, Q. (2013). *Demografische studie over de populatie van Turkse herkomst in België*. Brussel: CGKR.
- Shields, S. A. (2008). Gender: An intersectionality perspective. *Sex Roles*, 59(5), 301-311.
- Studd, J. & Swchenkhagen, A. (2009). The historical response to female sexuality. *Maturitas*, 63(2), 107-111.
- Te Riele, S. (2009). Religie en de sociaal-culturele integratie van allochtone groepen. In H. Schmeets & S. Te Riele (Eds.), *Religie aan het begin van de 21ste eeuw* (pp. 117-128). Den Haag: CBS.
- Thornton, A., & Camburn, D. (1989). Religious participation and adolescent sexual behavior and attitudes. *Journal of Marriage and the Family*, 51(3) 641-653.
- Tolman, D.L., Striepe, M.I., & Harmon, T. (2003). Gender matters: Constructing a model of adolescent sexual health. *Journal of sex research*, 40(1), 4-12.

- Vanwesenbeeck, I. (2009). Seksuele diversiteit. In L. Gijs, W. Gianotten, I. Vanwesenbeeck & Ph. Weijenborg (Eds.), *Seksuologie* (pp. 181-195). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Vermeersch, H., T'Sjoen, G., Kaufman, J., Vincke, J., & Van Houtte, M. (2010). Gender ideology, same-sex peer group affiliation and the relationship between testosterone and dominance in adolescent boys and girls. *JOURNAL OF BIOSOCIAL SCIENCE*, 42(4), 463-475.
- Yang, F. & Ebaugh, H.R. (2001). Religion and ethnicity among new immigrants: the impact of majority/minority status in home and host countries. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(3), 367-378.
- Yuval-Davis, N. (2006). Interseccionalidad and feminist politics. *European Journal of Women's Studies*, 13(3), 193-209.